

Ivan Vidić

FARADAYEV KAVEZ

disput

Zagreb, 2020.

KNJIGA PRVA

Proučavajući Benthamov nacrt zatvora Panopticon, zamislilo sam sebe na mjestu čuvara, iako više volim reći stražara, to jest ja kao stari vojnik promatram sebe kako čučim na stražarskom mjestu i pozorno pratim sve što se oko mene zbiva. Stražarski je zadatak, sjećam se kako su govorili u vojsci, jedini ratni zadatak u miru, shvatite to ozbiljno, momci! Inače, ovo što traje oko mene, ovo što živim, ova tinta u koju sam umočen, i nije mir, već stalni, pritajeni rat, i zbog toga se radije nazivam stražarom. Svoj posao shvaćam ozbiljno, i zato gledam netremice u vas, dragi moji, pažljivo vas motrim širom otvorenih očiju, s potpunim nepovjerenjem, s napunjenom puškom i s metkom u cijevi. Zamisljam, dakle, kako se nalazim na točki totalne svevidljivosti – ne naravno na vrhu planine uvida u sve i spoznaje svega, ne, ne, to sigurno ne, dragi moji – već na točki odakle ja sve i svakog vidim, a pritom i sam sa svakog mjesta koje promatram bivam viđen, i ja sam, točnije, moja sjena koja ulijeva poštovanje i tjeskobu biva viđena. Dvostruka nelagoda, je li, dragi moji, i meni i vama. Uzmimo, na primjer,

da se na deset etaža zatvora, u deset prstenova oko mene, s po sto odvojenih ćelija po prstenu, s po jednim zatvorenikom unutra, nalazi tisuću zatvorenika. To je tisuću točaka opservacije i tisuću točaka s kojih sam opserviran, ili optički servisiran, da tako velim u duhu današnjeg vremena. Pritom nikad ni s koga ne skidam pogled, svako moje oko gleda po jednog zatvorenika, jer ja nisam običan stražar, ja sam Argus, pas čuvar iz pakla, ja sam tisuću očiju doktora Mausea, ili je pak tisuću pogleda upereno u mene kao u svog vođu. Ali ja zapravo nikakav vođa nisam; štoviše, u čitavom zatvoru se nalazi tisuću i jedan zatvorenik, jer za mene su, dragi moji, zatvorenik i tamničar isto. Niti sam vođa niti sam vođen ili, skromno se tješim, barem to ne želim biti. Jer vođa biva vođen, on vodi mase tako što ih slijedi. Isto je i ovako i onako, iako mi se čini da je stražarsko mjesto možda ipak najgore u panoptikumu, ali što reći, stražar je tu svojevoljno i on se svjesno žrtvuje. Tisuću i jedna sudbina, tisuću i jedna priča o nesretnim spodobama kakve smo, a nigdje nikakve Šeherezade da opjeva našu kob.

Strašno, je li? Stoga mi još teže bude kad zamišljam panoptikum koji nema samo deset ili više prstena oko tužnog stražara koji promatra, već ih ima nebrojeno, po svim kružnicama, uokrug i po svim putanjama nanizanim ćelijama-nišama, i gore i dolje, sa svih strana i svuda. To znači da stražar motri sa svog mjesta usred kugle i uvijek je i stalno promatran sa svih strana. Zato šutim i ne bunim se, jer znam da može i gore, i zato hvala ti bože na mojim prirodnim ograničenjima – veći zatvor je za stražare s više od tisuću očiju. Ali, vjerujte mi, postoje stražari koji odjednom promatraju milijune.

Dok tako maštam, jednostavno mi dođe da se rasplačem nad svojom okrutnom sudbinom koja mi je namijenila ču-

vati toliki broj protuha. Mnogi od njih se bestidno ponašaju pred stražarom. Ti tamo – ne lomi rešetke jer ih ne možeš slomiti! Ne urlaj! Ti, prestani kidati zubima žile na rukama, tako se nećeš uspjeti ubiti. Ti što tamo drkaš, kako te nije stid to raditi pred svojim strpljivim stražarom; i poštedi me svog pompejanskog prizora, misliš da ga i ja ne bih rado protresao, ovdje, na svom stražarskom mjestu? Kao da vi svi skupa mene uopće zanimate. Niste mi zanimljivi s tim svojim kriminalnim djelima, opasnim namjerama i kovanjem zavjera. Idete mi na živce sa svojim sitnim interesima, s prljavim strastima, sa svojim prirodnim sklonostima i ljudskim slabostima. Baš me briga za vaše krvološtvo, krađe žita i kartične prijevare. Dosadili ste mi sa svojim pljačkama banaka, planiranjem pučeva i snovima o prevratu. Gadite mi se, dragi moji, s tim svojim političkim aktivizmom, partikularnim interesima i pederastijom. I ne želim više čuvati te reakcionare, te klerikalce, te rojaliste. Umarate me, vi neposlušni, vi buntovnici i pobunjenici, vi što kopate kao nesretne slijepce krtice, noćtima rujete tunele pod zidovima, bušite beton žlicama za juhu, jer želite bježati kroz zemlju, ili vi što probijate rupe u stropovima ne bi li negdje gore, negdje nedohvatljivo gore ugledali sunce i pronašli svoj izlaz, a ni jedni ni drugi pojma nemate da su i gore i dolje samo novi i novi katovi s drugim zatočenicima. Ne volim ni vas, kolovođe i predvodnici, zavodnici svjetine koju pozivate da vas slijede po ulicama i zajedno s vama traže izlaz tamo gdje izlaza nema. Kao ni vas, bandu jakobinsku, rušitelje crkvi, razaratelje obitelji i brakova, prodavače ideološke magle i trgovce vlastitim guzicama. Vi prijestupnici što čekate dan kad ćete biti pomilovani i kad će vam sve biti oprašteno, zaboravite na milost. Vi lažljivci i prenemagala što glumite potrebite, gladne i nemoćne, one što praznih očiju bulje

u izloge blagostanja, gladne pred izlozima mesnica, vi praznoglavi, tikvani i svi trknuti, budale i pajseri, moroni svih vrsta, vi nepismeni, neuki, gluhi, slijepi, nijemi, razroki i ćoravi, dugački, kratki i prekratki, vi na sve načine neskladni, gadite mi se. A i svi vi ostali što se pravite bespomoćni i siroti. Vi kockari svojom sudbinom, posrnula mladeži što ne ustaje u tramvaju, mahniti penzionerski čoporu, dokoličari iz birtija, hordo kladioničara, bivši moji sugrađani, mjesto vam je u zatvoru. Vi divlja moja morlačka braćo, naoružana kuburama, jataganima i kremenjačama, povedite babe narikače sa sobom i ulazite u ćelije. Vi što se pravite premudri, svim mastima premazani i slaboumni, vi, utemeljitelji mita i žrtve povijesti, blesonje, bene, lazari i tupoglavci, sramotne hulje što žive od pljački grobova vlastitih predaka, u svom golemom povijesnom trudu da budete to što niste, što nikad niste bili i nikad nećete biti, vi plastične glave s krvavim kapama od mesa, preci moji, trgovci duhanom i stokom, razbojnici i hajduci, trgovci solju, trgovci svinjetinom u zaleđu dalmatinskih gradova, dvadeset generacija predaka što ratovahu protiv Turaka, vi graničari i pogranični šverceri, balkanska žgadijo useknjivača rukom, urlajuća i lelećuća svjetino, ne čujem vas, ne čujem vaše vapaje, i briga me za njih. I što ću ja sa svim tim vašim istinama, pričama i žalopijkama? I dokad mislite tako, vi drkadžije, vi sicilijanska mafijo, vi podmukli prigorski tatovi, vi surovi dinarski razbojnici, svi vi moji rođaci s majčine i očeve strane?! Tisuću kriminalaca i nitkova moram nadzirati, nije to lako, meni, tisuću i prvom.

1. BUĐENJE

Proljeće je; kako se priroda budi, tako se i čovjek budi s obnovljenom snagom, ili bi barem tako trebalo biti. Upoznajmo Krešimira Bubala, stručnog suradnika za zatvorski sustav u Ministarstvu pravosuđa, dobro ga promotrimo i pogledajmo u kakvom je stanju.

Krešo razgovara s Juricom, prijateljem iz djetinjstva u Donjoj Dubravi. Idu u osmi razred i zasjeli su na zidić pred školom. Kraj je proljeća i uskoro će završiti škola. Do maloprije su bili na igralištu i s dečkima igrali nogomet na jedan gol. Na vratnicu suprotnog gola sletjela je vrana. Grakće i lagano serucka u kazneni prostor. Gore, na školi, na vjetriću što pirka, poigrava partijska zastava. Vrijeme je lijepo, sunce prži, i on se živo sjeća tih boja i mirisa. Dječica vrišteći istrčavaju iz škole, radnice kuljaju iz obližnje tvornice, bakice se vuku s tržnice. Uz sam rubnik trotoara leži pregažen pas i ono što je od njega ostalo sunce polako pretvara u mumiju. Promiču djevojke iz obližnje srednje škole. Prodavačica, jaka kao bik, unosi odjednom po dvije kašete u mesnicu. Zatim prolazi jedna mlada mama, sva mliječna i sisata, s bebom u kolicima.

Obojica sklapaju oči i snatre.

Kotačići škripe.

Kotačići škripe sve slabije, mlada mamica se udaljava. Njegov prijatelj Jurica i on se pogledavaju. Svaki misli svoje. Zna se o čemu će obojica misliti kad navečer legnu u krevet. Na slatkoću srednjoškolki što prolaze, na šećer bivolske mesarice, na med i mlijeko mamice ispred koje škripe dječja kolica.

I onda se odnekud oglasi pijetao i slatki snovi se u trenu rasplinu.

*

Dana 1. travnja 2004. godine gospodina Krešimira Bubala probudio je susjedov pijetao pola sata prije alarma na njegovom digitalnom satu – otvorio je oči, zatreptao, triput kihnuo i shvatio da više neće moći zaspati. Bolje da ustane, budan je i spreman, i jutros, kao svakog jutra, mora opet na posao, gdje se, rekli bi neki, vrti u krug kao magarac zavezan za dolap, ali njega to sasvim zadovoljava.

Krešo otvori prozor da provjetri sobu i baci pogled u vrt koji se sav zazelenio. Neki od njegovih susjeda hvale grad, ali se drže dobrih starih seoskih običaja, pa tako ovdje, na rubu grada, prvi do njega drži kokoši. Susjedstvo protestira, prijavljuju ga inspekciji, jedino Kreši to uopće ne smeta, voli kad ga budi pijetao.

Šest je sati, vani je dan, a u kući svi još spavaju. I žena Ružica, i sin Baltazar, i ulica u Donjoj Dubravi u kojoj stanuju, i čitav grad spava snom pravednika. I Ministarstvo u koje će krenuti za koji sat još uvijek spava. Samo je s njegovim snom gotovo i on, pomiren s tim, ustane i posrćući krene prema kupaonici.

Dvadeset i dvije godine radnog staža, od toga trinaest u Ministarstvu, pet kao profesor u srednjoj školi, dvije u ratu i dvije u privatnom biznisu, pomisli Krešimir Bubalo dok stoji pred ogledalom i pažljivo proučava svoje lice. Četrdeset i četiri su mu godine i radi kao viši stručni suradnik za unapređenje zatvorskog sustava u Ministarstvu pravosuđa. On je osobno zadovoljan svojim izgledom – čvrsto tijelo, svi zubi zdravi, vid kao u sokola i niti jedne sijede.

Dok razgovara, gleda čovjeka ravno u oči, kao sad sebe u ogledalu dok se brije. Ima duge trepavice i pogled mu je živ, prodoran, ozbiljan, ali ne bez neke sjete i zabrinutosti svojstvene čovjeku koji je u stanju realno sagledati stvari. Sitnije

je tjelesne građe, ali naglašeno žilav i čvrst. Površno gledano, nije fizički lijep, ali njegovim licem dominiraju upečatljive i jake karakterne crte. Ima tamne oči i inteligentan pogled, lijep i okrugao, mesnat nos i velika usta. Ponešto je blijed, ali izgleda zdravo, makar mu ne bi škodilo malo proljetnog sunca. Jagodice su mu naglašene, donja čeljust malko izbočena, ima povećé uši, a čvrsta i široka brada daje njegovom licu izraz postojane odlučnosti. Ono što dominira u njegovom izgledu gusta je crna kosa, jake obrve koje se gotovo spajaju iznad nosa i gusta brada. Brijanje započinje tamo gdje završava okovratnik i poteže oštricu gotovo do sredine ličnih kostiju. Ako ponekad vikendom preskoči brijanje, lice mu se zacrni skoro do očiju. I inače je strahovito maljav po čitavom tijelu, što izaziva podvojena mišljenja, nekima je tolika maljavost odbojna, dok se drugima baš to sviđa, kao obilježje izrazite muškosti. Hoda ruku pruženih ravno uz tijelo i pomalo se gegajući; ima poduže ruke i velike šake, kao kakav boksački šampion. Drži se neznatno pogrbljeno, ali to je posljedica dugogodišnjeg uredskog posla.

Na poslu je isključivo u tamnom odijelu, besprijekorno bijelim košuljama i s uredno zavezanom kravatom. Usprkos njegovoj urednosti neki njegovu vanjštinu, valjda zbog maljavosti, doživljavaju pomalo surovom. Ali on, osim za svoj posao koji mu je oduvijek na prvom mjestu, pokazuje interes za pravo, filozofiju i lijepu književnost, ljubitelj je prirodopisa i znanstvenih tema, a nema sluha za površne trivialnosti današnjih dana, note lake glazbe, politikanstvo i odsutnost čvrstih moralnih principa. Zaljubljenik u mišljenje i znanost, intelektualac starinskog kova zabrinut nad stanjem u društvu, nad svjetskim mirom, općedruštvenim skladom i probitkom svoje države u svijetu. Nadalje, zalaže se za građanski red i poredak, poštivanje zakona, izvršava-

nje pravde i smatra da društvo treba težiti stanju opće pravednosti, a to ne isključuje i stroge ali pravedne sankcije za počinitelje zločina i raznih kaznenih djela. Smatra da nagrada i kazna moraju biti primjerene djelu. Ako ga netko zbog njegovih čvrstih stavova smatra mračnim moralistom – neka mu, ali on je samo principijelan i stoga strog kritičar negativnih društvenih pojava. U godinama bavljenja penološkim poslom postao je štovatelj i zaljubljenik djela velikog Jeremyja Benthama, njegovih znanstvenih i filozofskih spisa, a iznad svega njegovih dovitljivih zatvora, do te mjere da bi ga se moglo prozvati njegovim sljedbenikom, čak i njegovu sliku drži na svom radnom stolu, odmah do fotografija svoje obitelji, supruge i sina. U uredu, iza njegovih leđa, odmah do portreta prvog hrvatskog predsjednika, zid krasi i strašni zatvor Panopticon, ideal kojemu u poslu i sam teži. To je njegov uredski oltar, a još jedan takav ima i ovdje, kod kuće, u svojoj radnoj sobi.

Ne osjeća se kao čovjek svojeg doba. Pita se gdje su nestale sve te vrline starih vremena? Dostojanstveno ponašanje, galantni pokloni, izazivanje na dvoboje?

Njega, generalno, zanima politika, ali bilo kakav angažman potpuno mu je stran. Štoviše, samu nametljivost iznošenja vlastitih političkih stavova smatra koliko besmislenim toliko i nepopravljivim neukusom. Po svojim političkim pogledima on je izvan svih političkih tokova, nemoderan i okolini posve neshvatljiv. Nije ni liberalan, ni konzervativan, ni lijevo, ni desno, a najmanje pripada onom loncu neukusne i odurne, raskuhane političke repe koja se, začinjena otrovom, u zemlji krčka posljednjih petnaestak godina. Ne oduševljava se, kao bilo koja mentalna sirotinja, ispraznim i lažnim nacionalističkim trubljenjem, a nije ni sebičnjak posvećen osobnoj koristi. Ostaje izvan opsega sva-

ke pojednostavljene definicije, i to ljude često čini sumnjičavima. Ali, sviđalo se to nekome ili ne, orao ne kljuca zrnje po dvorištu s kokošima. Zbog toga se drži podalje od politike i svih političkih svrstavanja, što ga je u konačnici koštalo nekog znatnijeg uspjeha na poslu.

Osim toga ne podnosi površnost, koju smatra bolešću vremena. Isto je i s religijom – takve stvari se drže za sebe. Iako su u njegovoj obitelji svi vjernici, on svoje rođake smatra poganima i primitivnim glupanima, istovremeno naivnima poput male djece i lukavima poput lisica. Nakon očeve smrti prekinuo je gotovo sve odnose s njima. Voli samo bratića Kiću Bubala i jedino s njim je oduvijek blizak. Po naravi Krešo je sličniji svojoj majci Regini, koja bi samog Isusa Krista, da ga slučajno sretne, dobro preispitala oko njegovih pravih namjera, uvijek sumnjajući na neku dvostruku igru. Sam se smatra duhovnim bićem, odbijajući svaku daljnju specifikaciju.

Ono što ga u životu najviše raduje istovremeno ga najviše uzrujava i brine – posao, društvena pravda i budućnost zajednice te boljitak njegove obitelji. I prilično je nezadovoljan time kako se stvari odvijaju u posljednje vrijeme; problemi na svakom koraku, u poslu i obitelji, u zemlji i u inozemstvu, među građanstvom na slobodi i u zatvorima svijeta. Iako je po prirodi realist, kad ga ponese, on sanja svijet kakav poznaje samo iz knjiga, idealni svijet i život daleko od svih problema i nesavršenosti. Zanesenjак je, dok razmišlja, lice mu odražava oštrinu misli i muke unutar njih borbi, koje u posljednje vrijeme sve snažnije proživljava. Poput velikih junaka iz povijesti i sam je žrtva vremena u kojem živi. Uviđa da ljudski rod oko njega proživljava dekadenciju, ali kao da to nitko u njegovoj okolini ne primjećuje i za to ne mari. U današnjim mu danima nedostaje duh koji posjeduje veličinu, autoritet kojemu bi se moglo obratiti, pa se on zato obraća

svojim knjigama. A ovo sve skupa što ga okružuje – pogledajte samo te ljude, lišeni znanja i vještina, otupjeli, samozadovoljni, slabi – da ih je vratiti koje stoljeće, na primjer u osamnaesto ili ranije, tko zna koliko bi ih uopće preživjelo.

Osamnaesto stoljeće njegovo je omiljeno, doba prije revolucija i svih tih groznih prevrata, kada je svatko u društvu znao gdje mu je mjesto. Novi svijet još uvijek nije bio napučen i čovjek je imao kamo otputovati u nadi da će dobiti priliku za novi početak. Doba visokih šešira i velike gospode, vrijeme kad su učene glave nešto značile u društvu – tako da ih je poslije njihove smrti vrijedilo preparirati i držati u staklenom omaru – i kad više nisu govorile, ostajale su kao uzor i nadahnuće generacijama koje dolaze. Govorenje s mjerom, promišljeno i odvagano, kad se vrijedno mišljenje još uvijek slušalo i poštivalo; veliki ljudi u velikim vremenima!

Vrijeme kad su žene u brak donosile dobru posteljinu, plahte, jastučnice koje su same sašile, svojom rukom vezene predmete, zatim nakit, dukate, zlato, nekad i dobar komad zemlje, oranicu ili šumu, a iznad svega dobar odgoj i tjelesne čari dobro sakrivene starinskim haljinama, podsuknjama i steznicima, u velikim i dubokim gaćama, o kojima se moglo maštati i sanjariti. Punašne i oble stražnjice gospođica i gospođa dobrog odgoja, bujna poprsja, strukovi utegnuti steznicima, lijepe stvari o kojima se snatirilo i pisalo pjesme, a ne kao danas, odmah sve nadohvat ruke i na izvol'ite, u minijturnim gaćicama, s nogu i na brzinu, kao masna i prezačinjena pljeskavica s industrijskim kečapom koji izaziva žgaravicu.

Krešo zatvori oči i malo zamišlja dame davnih dana, onda malo sebe s visokim šeširom, i cijelim svojim bićem osjeća što je to gospodstvo minulih vremena.

Svećenstvo za oltarom, gospoda u kočijama, seljaci koji rade u polju i skidaju kapu kad ih mimoilazi gospoda. Po-

šten svijet koji pošteno zarađuje, dužnička fukara u dužničkim zatvorima, hulje, nitkovi, razbojnici i ubojice na vješalima. Častan posao i najveće dobro za najveći broj ljudi.

Hijerarhija – jasna, čista i svima znana.

Depresija – nepoznata stvar.

Moralni relativizam – nepoznat.

Zamišlja idealnu supružnicu koja bi ga slušala i poštovala, a on bi, zauzvrat, svaku bitnu stvar, prije donošenja odluke, raspravio s njom, zatim djecu, otmjene male gospodičice i gospođice koji bi mu govorili vi, hvala vam, dobri oče, laku noć, voljeni oče, i s poštovanjem mu cjelivali ruku. Njegovi nasljednici! Uh – kako bi bio ponosan!

Nagrade za dobročinstva, a stroge i pravedne kazne za nedjela. Zatvori – pravedna stvar za sve ljude, s ove i one strane zakona. Vješala koja ispravljaju nepravde i poravnavaju sve krivine u životu naroda, za njegovu dobrobit i progres.

Osjećao je nostalgiju za osamnaestim stoljećem, vremenom kad je moderni svijet živio svoje proljeće, i žali što se nije rodio onda. Ili u bilo koje drugo vrijeme, jer svako je bilo bolje od ovog.

2. OBITELJSKI ŽIVOT

Obiteljski život Krešimira Bubala i njegove žene Ružice, producentice u zabavnom programu državne televizije, s kojom ima trinaestogodišnjeg sina Balda i neke razmirice s obzirom na svjetonazor, temperament, bračna prava i obaveze te upravljanje zajedničkom imovinom.

Krešo se potihopopne na kat, oklijeva malo pa stavlja ruku na kvaku Ružičine sobe. Ne zna zašto to čini, ali nešto ga vuče. Pritisne kvaku i gurne glavu unutra. I gleda je. Gleda